

ВПЛИВ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ЕВОЛЮЦІЮ ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА СЕРЕДИНИ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.

Крижевський А.В.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-7234-7500
e-mail: antonio.krv89@gmail.com

Крижевський А.В. Вплив рецепції римського права на еволюцію литовсько-руського кримінального права середини XV – на початку XVI ст.

У статті досліджено вплив рецепції римського права на розвиток кримінального права Великого князівства Литовського в сер. XV – на поч. XVI ст. Для досягнення обґрунтованості теоретичних положень та висновків автором було використано сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних наукових методів, а саме: історико-правового, порівняльно-правового, історико-функціонального, формально-юридичного, герменевтико-правового тощо. В статті наголошено, що у князівстві в XV ст. склалися необхідні умови для широкої рецепції римського права: державна влада бачила в ньому міцну опору для централізації, а випускники середньовічних університетів могли забезпечити його органічну інтеграцію при збереженні власних самобутніх національних рис. Встановлено, що рецепція римського права у Великому князівстві Литовському розпочалася задовго до створення Литовського Статуту 1529 року. Початок цього процесу можна віднести до середини XV ст. Автор статті стверджує, що широка рецепція римського права у ВКЛ за посередництва канонічного, магдебурзького та польського права відбувалася не лише у приватно-правовій, а й у публічно-правовій сфері. Завдяки аналізу конкретних прикладів рецепції римського права доведено, що законодавець запозичував не конкретні норми чи правила, а здебільшого принципи, сформовані римськими юристами. Зроблено висновок, що під впливом римського права вже в XV ст. в литовсько-руському праві починає змінюватися сприйняття злочину і мета покарання. Встановлено, що злочин еволюціонує від приватно-правової (образа чи шкода приватній особі) в бік публічно-правової справи (діяння, що загрожує суспільству). Визначено, що система покарань у вигляді штрафів змінюється на жорсткі санкції проти злочинця, що мають на меті покарати його. Обґрунтовано тезу, що литовсько-руське право засвоює принцип індивідуального покарання, тоді як колективна відповідальність зберігається у якості винятку із загального правила для специфічних складів злочину.

Ключові слова: рецепція, римське право, злочин, покарання, правовий принцип, кримінальне право, привілей, українське право, литовсько-руське право, Судебник Казимира, Литовські статuti, Велике князівство Литовське, Литовсько-Руська держава.

Kryzhevskiy A. The influence of the reception of roman law on the evolution of lithuanian-rus' criminal law in the middle of the XV – at the beginning of the XVI century.

The article examines the influence of the reception of Roman law on the development of the criminal law of the Grand Duchy of Lithuania in the middle of the XV – at the beginning of the XVI century. For the validity of theoretical propositions and conclusions, the author used a set of philosophical, general scientific and special scientific methods, namely: historical-legal, comparative-legal, historical-functional, formal-legal, hermeneutic-legal, etc. The article emphasizes that in the principality in the XVI century the necessary conditions for the wide reception of Roman law were created: the state authorities saw it as a strong support for centralization, and graduates of medieval universities could ensure its organic integration while preserving their own distinctive national features. It has been established that the reception of Roman law in the Grand Duchy of Lithuania began long before the creation of the Lithuanian Statute in 1529. The beginning of this process can be attributed to the

middle of the XVI century. The author of the article claims that the wide reception of Roman law in the Grand Duchy of Lithuania through the mediation of canonical, Magdeburg and Polish law took place not only in private law, but also in public law. Thanks to the analysis of specific examples of the reception of Roman law, it has been proven that the legislator did not borrow specific norms or rules, but mostly the principles formed by Roman lawyers. It was concluded that under the influence of Roman law already in the XVI century in Lithuanian-Rus' law, the perception of crime and the purpose of punishment are beginning to change. It has been established that the crime evolves from a private legal matter (insult or harm to a private person) to a public legal matter (an act that threatens society). It was determined that the system of punishments in the form of fines is changing to harsh sanctions against the criminal, aimed at punishing him. The thesis that Lithuanian-Rus' law adopts the principle of individual punishment, while collective responsibility is preserved as an exception to the general rule for specific elements of the crime, is substantiated.

Key words: reception, Roman law, crime, punishment, legal principle, criminal law, privilege, Ukrainian law, Lithuanian-Rus' law, Casimir's Code, Lithuanian statutes, Grand Duchy of Lithuania, Lithuania-Rus' State.

Постановка проблеми. Дослідження факторів, що впливали на формування української правової традиції в різні історичні епохи, сприяє кращому розумінню проблем, з якими зіштовхується правова система України на сучасному етапі її розвитку. Оскільки саме в литовсько-руську добу українське право зазнає відчутного впливу рецепції римського права й споріднюється з правовими принципами та методами правового регулювання європейської цивілізації, доцільним видається дослідити засоби і прийоми, якими вдалося забезпечити органічну інтеграцію римських правових положень при збереженні власних самобутніх рис українського права. Цей досвід буде незамінним для сучасних законодавців в процесі євроінтеграції і синхронізації українського права з правом Європейського Союзу.

Стан дослідження проблеми. Історіографія порушеної проблеми, суміжна її предмету та об'єкту, достатньо об'ємна. Найбільш дотичною працею до цього дослідження є монографія С. Ковальової [4], в якій в контексті загальної характеристики Судебника Казимира 1468 р. містяться пасажі про римське право як одне з його джерел. Такий підхід є досить контрастним у порівнянні з дослідженням цієї пам'ятки І. Старостиною в радянський час, де вплив римського права навіть не припускався. Питання впливу рецепції римського права на право ВКЛ неодноразово підіймалися польськими вченими, зокрема Ю. Бардахом [9] і К. Коранієм [14]. Проте фокус уваги в їх роботах зміщений на початок XVI ст. і Литовський статут 1529 р. Серед праць джерелознавчого характеру можна виокремити роботи Р. Лашенка [5] та Д. Ващука [2], висновки яких стали корисними для розуміння духу епохи та її правової культури. Незважаючи на масивний історіографічний доробок, дотичний до поставленої проблеми, сучасна історико-правова наука недостатньо уваги приділяє проблемам впливу, значущості та перебігу рецепції римського права в Литовсько-Руській державі в зазначений період.

Метою статті є комплексне дослідження особливостей впливу рецепції римського права на розвиток кримінального права Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) в сер. XV – на поч. XVI ст.

Виклад основного матеріалу. Запозичення римських правових формул, принципів і норм правом ВКЛ не було випадковим. Оскільки римська правова концепція заснована на ідеї сильної державної влади, яка підіймається над індивідами і соціальними групами, а римському праворозумінню не властива ідея політичної роздробленості і змішування публічних і приватних інтересів, тому прихильники ідеї посилення центральної влади бачили в конструкціях римського права міцну опору. Таким чином, з рецепцією норм і принципів римського права в першу чергу пов'язують посилення ролі правителя, який всіх об'єднує, погоджує, координує і скеровує своїми нормативно-правовими актами. В Литовсько-Руській державі вже за Вітовта спостерігаються централізаторські тенденції, а на середину XV ст. після закінчення громадянської війни між Свидригайлом Ольгердовичем і Сигізмундом Кейстутовичем за правління Казимира IV вони лише посилились. Схожі тенденції до централізації мали загальноєвропейський характер, де тамтешні правителі також активно підтримували рецепцію римського права.

Центрами вивчення та тлумачення римського права стали університети. В центральній Європі вони з'являються у XIV–XV ст. Завдяки зміцненню зв'язків між Польщею та ВКЛ, вихідці з князівства могли вільно отримувати освіту, наприклад, в Краківському університеті. Від самого його заснування там функціонував юридичний факультет, де штудіювалося римське право. Литовський історик Е. Гудавичюс зазначає, що лише в Краківському університеті в XV ст. навчалося 200 студентів із ВКЛ [12, с. 463]. Не меншою популярністю серед молоді князівства користувався Празький університет, де навіть було створено Литовську колегію (Collegium Lithuanicum). Ці два університети були не єдиними, де отримували юридичну освіту європейського зразка (з ухилом на римське право) вихідці з ВКЛ. Литовський філософ

Р. Плечкайтис [6, с. 110.] говорить, що четверта частина студентів із ВКЛ в університетах Західної та Центральної Європи вивчали саме право.

Отже, випускники університетів, серед яких значна частина була знавцями римського права, склали культурну еліту ВКЛ та обіймали посади у княжій адміністрації. Окрім того, й самі литовські князі (Казимир, Олександр та Сигізмунд I) здобули якісну освіту і були обізнані з римським правом. Тому вплив римського права на право ВКЛ міг розпочатися вже у XV ст. Для цього було все необхідне: з одного боку зацікавленість державної влади, яка бачила в ньому міцну опору для централізації розрізнених територій, а з іншого – були ті, хто міг забезпечити органічну інтеграцію найкращих зразків правової культури Риму при збереженні власних самобутніх національних рис.

Для розуміння масштабів рецепції римського права та її спрямованості варто звернутися до історико-правового аналізу ключових нормативно-правових актів ВКЛ в XV – початку XVI ст. – Судебника Казимира 1468 р., Загальних земських та обласних привілеїв.

Судебника Казимира 1468 р. (далі – *Судебник*), затверджений 29 лютого 1468 р. у Вільно, є першою спробою систематизації литовсько-руського кримінального права. Документ складався із 25 артикулів, які містили норми загальної та особливої частини кримінального права, положення земельного права, кримінально-процесуальні норми. Хоча дискусії щодо його юрисдикції точаться й до сьогодні, вважаємо, що вона поширювалася і на українські землі.

Серед інших актів достатутного періоду варто відзначити князівські привілеї. Як зазначає Лашенко [5, с. 24], привілеї литовських князів є свого роду продовженням законодавчої практики князів руських, однак із відчутним впливом вже середньовічного західноєвропейського права. Такого роду нормативно-правові акти видавалися правителями в усіх країнах Західної Європи. Надання привілеїв великими князями литовськими почалося з XIV ст., однак в XV ст. ця практика із поодинокого явища перетворилася на процес масового характеру. Привілеї доби Литовсько-Руської держави поділяються на Загальні земські (надавали шляхті, а інколи і окремим фізичним особам, суспільним станам, містам, церквам чи монастирям, виняткові права) та обласні, які часто називають уставними земськими грамотами (підтверджували давні права тієї або іншої частини Литовсько-Руської держави та встановлювали норми її взаємовідносин з центральною державною владою). Як зазначає Д. Ващук [2, с. 90] останні є своєрідними юридичними документами, що врегулювали відносини між великокнязівським столом та адміністрацією інкорпорованих до складу ВКЛ територій. Обласні привілеї визначали ступінь залежності окремих областей від сюзерена, регламентували їхнє внутрішнє життя, а тому містили чимало публічно-правових норм.

Сама поява практики видання обласних привілеїв у ВКЛ могла бути викликана загальним впливом рецепції римського права. Видання обласних привілеїв можна асоціювати з римським принципом, сформульованим Юліаном, згідно з яким у справах, де не має можливості користуватися писаними законами, необхідно дотримуватися встановлених норм моралі та звичаїв (лат: «*De quibus causis scriptis legibus utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est.*» (D.1.3.32)). Зазначимо, що немає достеменних підстав стверджувати, що видання обласних привілеїв продиктовано виключно рецепцією римського правового принципу, оскільки така практика зумовлена низкою інших причин і обставин.

Однак важливо звернути увагу на ще одну деталь. В преамбулі Судебника є згадка про участь представників місцевого населення («поспільства»), жителів міста Вільни, у його прийнятті: «...ми з князями і з Пани-Радюю нашою Великого князівства Литовського, і з усім поспільством погадавши, урядили були так». Ця конструкція є наближеною до римської формули «*de minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes*» (Tacitus. Germania. XI) (про справи меншої важливості радяться правителі, про справи більш важливі – увесь народ). Найцікавіше в тому, що представники місцевого населення при ухваленні грамот попередніх епох участі не приймали, а ця конструкція почала застосовуватися з XV ст.

Окрім того, і в обласних привілеях, і в Судебнику спостерігаємо певну консолідацію суспільних станів: з одного боку виділяють привілейовані верстви – князі, пани і бояри, а з іншого залежне населення – «людина», холоп», «роб» («паробок»). Такий підхід асоціюється із традиційним для римського права принципом, сформульованим відомим юристом Гаєм «*et quidem summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi*» (Gaius, Inst., 1.9.) (найважливіший поділ у прав осіб полягає в тому, що всі люди є або вільними, або рабами). У Київському, Вітебському Полоцькому привілеях міститься положення, яке не дозволяє залежним категоріям населення подавати позов на господарів. В Уставній підтвердженій грамоті жителям Київської області читаємо (Київському привілеї): «*А коли буде людина або холоп, або роб на господаря свого сочити, то з людиною і з холопом, і з робом суду нема...*» [1, с. 34]. Формулювання цих принципів у привілеях є майже калькою норми, змодельованої римським юристом Гаєм: «*cum servo nulla actio est*» (D.50.17.107) (рабу не можна вчиняти позов).

Поодинокі ці деталі ні про що не свідчать і їх сміливо можна вважати збігами, викликаними розвитком феодальних відносин. Однак їх приблизно одночасна поява в праві Литовсько-Руської держави (XV ст.) наштотують на думку, що тамтешні законодавці у XV ст. уже знаходилися під впливом римських правових конструкцій. Іншими словами право князівства починає сприймати дух римського права, засвоюючи його принципи.

В контексті рецепіювання римських норм-принципів в кримінальне право ВКЛ варто проаналізувати інші норми Судебника та привілеїв, які вочевидь, мають римське походження. Так, з римського права в литовсько-руське транзитом через Польщу було рецепіювано принцип *nullum patris delictum innocenti filio poenae est* (D. 50.2.2.7) (невинного сина не можна карати за злочини батька). Його спостерігаємо в привілеях XIV–XV ст. та в Судебнику. В ст. 5. Судебника читаємо: «А якщо б злодій у когось що вкрав, і де вкрадено, там його схопили з лицем, і він у дім не приніс, [і] жінка і діти того не вживали, [то] злодій терпи, а жінка і діти і дім їхній невинуватий». Тотожне положення спостерігаємо в § 4 Загального земського (Віленського) привілею 1447 р. [3, с. 4]

Аналогічну норму спостерігаємо і в Київському привілеї: «А якщо хтось провинився, то його самого покарати за його провину, а дружини та дітей не чіпати: завинив батько, то покарати батька; провинився син, то сина покарати, а батька за провину сина не карати, а сина за провину батька не карати; лише покарати того, хто сам завинив і хто був співучасником». [1, с. 34]. Згідно із вказаними приписами дружина і діти злодія не несли відповідальності за його проступки. Вони підлягали покаранню лише тоді, коли знали про вчинений злочин і користувалися краденим (ст. 1 Судебника). Згідно із зазначеною статтею діти і дружина злодія каралися як співучасники. Та і ступінь покарання був різним: злочинцю загрожувала смертна кара, а його родині лише штраф.

По-перше, це свідчить про впровадження в литовсько-руське право принципу індивідуальної відповідальності за злочин. Поява такої норми не випадкова. З кінця XIII ст. в європейському праві одноособна відповідальність поступово замінює колективну відповідальність общин, родів та сімей. Зазначимо, що відомі польські дослідники К. Кораній [14] та Ю. Бардах [9] в своїх працях вказували, що пов'язані з проникненням до ВКЛ ідей Ренесансу тенденції щодо обмеження колективної відповідальності та її індивідуалізації в кримінальних справах знайшли своє відображення в Литовських статутах. Однак, як бачимо, є всі підстави стверджувати, що вперше вони проявилися ще в XV ст. в Судебнику, а потім без змін були перенесені до I Литовського статуту.

По-друге, це також свідчить, що під впливом римського права відбуваються перші кроки в напрямку публічно-правового погляду на злочин, тобто сприйняття його не як приватної справи потерпілого, а як вчинку, що становить небезпеку для суспільства.

В цьому контексті цікавою є ст. 12 Судебника: «А коли злодію винесуть вирок, то до чого його прирекли, [так] і карати по його діянням. А кому татя [злочинця – А.К.] видадуть, а той не хоче його покарати, а хоче з нього сплату отримати, а його відпустити, або до себе у неволю взяти, і на те буде доказ, той вже право порушив, і нам із Пани-Радою нашою Великого князівства Литовського про те порадишись, винести йому вирок і покарати, як заслужив. А до злодія милості не треба». В ній литовський законодавець втілює два принципи римського права: *nemo delictis exiitor* (Ulpianus, D.4.5.2.3.) (нікого не можна звільняти від відповідальності за правопорушення) та *maleficia non debens remanere impunita et impunitas continuum affectum tribuit delinquendi* (погані вчинки не повинні залишатися безкарними, оскільки безкарність породжує заохочення у правопорушників).

Не виникає сумнівів, що при створенні цієї статті було рецепіювано саме ці принципи. Це ще раз доводить положення про еволюцію сприйняття злочину та нові віяння у кримінальному праві Литовсько-Руської держави. По суті бачимо, що воно сприймає положення канонічного права, сформовані безпосередньо під прямою дією римських правових принципів: *poena est noxae vindicta* (D.50.16.131) (покарання – відплата за злодіяння), *pro mensura cuiusque delicti constituendum est* (D. 48.10.31) (покарання за будь-яке правопорушення повинно бути пропорційним), *culpa poena par esto* (Marcus Tullius Cicero. De Legibus. 3.4/3.11) (нехай покарання відповідає злочину), *crescente militia crescere debet et poena* (у міру того, як зростає злодіяння, має зростати й покарання). Принцип пропорційності покарання тяжкості злочину з'являється вже в § 3 Загального земського (Віленського) привілею 1447 р. [3, с. 4]

Окрім того, під впливом римського та канонічного (яке також запозичувало багато римських правових принципів) спостерігається і зміна мети покарання. У руському праві покарання диспозитивного характеру, вказуючи на величину компенсації за заподіяну шкоду, переслідувало мету компенсувати матеріальні та моральні збитки, які принесли потерпілому дії злочинця. Потерпілий міг залагодити справи, отримавши кратне відшкодування вартості вкраденої речі. Натомість статті Судебника говорять про покарання як

відплату за злочин, а не про звичайну «образу». Ст. 12 імперативно забороняє помилування злочинця, що свідчить про спробу держави шляхом залякування попередити аналогічні злочини.

Також до інституту покарання у XV ст. було рецепційовано з римського, канонічного, магдебурзького права низку положень. Судебник містить наступні чужі для руського права поняття: у ст. 16, 18 тортури як засіб отримання зізнання («*quaestio*» у римському праві), у ст. 21 згадується ув'язнення (*in custodiam dare*), а у ст. 19 побиття (*fustigatio*). І ці покарання замінюють традиційні давньоруські композиції-штрафи. Як влучно зазначила С. Ковальова [4, с. 40] для позначення цих нових для литовсько-русського суспільства понять законодавець використовує не іншомовні терміни, а руські аналоги. Посилення репресивних начал у праві (застосування тортур, жаклих покарань тощо) підкріплюється феодальною ідеологією й освячується авторитетом християнства. Справедливий суд, строгість до порушників спокою і порядку та милість до тих, хто дотримується закону, згідно із середньовічними уявленнями є вищим призначенням християнського правителя. Цю тенденцію спостерігаємо по всій Європі, в тому числі й у ВКЛ, а реалізується вона шляхом запозичення відшліфованих століттями конструкцій римського права.

Таким чином, багато згаданих прогресивних ідей були сформовані і апробовані в литовсько-русських юридичних документах XV ст., а потім в доопрацьованому вигляді були відображені в Литовських статутах XVI ст.

Звернемося ще до декількох подібних прикладів рецепції принципів римського права. Римському юристу Павлу належить максима *In causa capitali absens nemo damnatur neque absens per alium accusare aut accusari potest* (Julius Paulus, Sententiae 5.5A.9) (У справах про тяжкі кримінальні злочини не можна виносити вирок відсутньому, і відсутній не може звинувачувати когось або бути обвинуваченим через іншу особу). Його рецепцію можна чітко спостерігати в низці нормативно-правових актів ВЛК XV ст.: у загальноземських привілеях 1434, 1447, 1492 років, жалуваних магнатам і шляхті, а також у Київському, Волинському, Полоцькому, Вітебському привілеях. Наприклад, в § 1 Привілею великого князя Сигизмунда Кейстутовича 1434 року (Загальний земський (Трокський) привілей 1434 р.) знаходимо: «*За доносом або за таємним обвинуваченням з боку будь-кого, або за необґрунтованою підозрою ми не каратимемо названих князів і бояр, перш ніж вони не будуть викриті в публічному суді відповідно до законів, які дотримуються в литовській землі*» [7, с. 44]. § 3 Загального земського (Віленського) привілею 1447 р. містить аналогічну конструкцію [3, с. 4]. Тотожний за суттю припис зустрічаємо в Уставній підтвердженій грамоті жителям Київської області: «*А хто кого обмовить, або наклеп зведе таємно, чи не відкрито, то не карати ..., лише поставити на очному суді християнському, і того, хто наклеп звів, і того, кого обмовили, вислухавши їх, суд вчинити...*» [1, с. 33.]

Вплив римської максими *facinus quos inquinat aequat* (Lucan. Phars. 5, v.290) (злочин чи лиха справа зрівнює його учасників) відчутний у ст. 7 Судебника. В ній до суб'єктів злочину включається шляхтич, який брав участь у скоєнні злочину разом зі своїми людьми. І для залежних, і для шляхтича встановлюється єдине покарання, що є втіленням зазначеного вище принципу римського права: «*А коли чиясь людина вчинить злочин, і господар його [про] те знав або [сам] із ним участь брав, і якщо буде на те доказ, то того господаря так покарати потрібно, як злодія*».

Не обійшлося без впливу принципів римського права і нормопроекування ст. 19 Судебника: «*А якщо чийсь паробки вкрадуть щось у кого, то за крадіжку так карати, як у цьому листі вище написано: якщо вперше вкрав, то його не вішати, а сплатити бондою його; а не буде бонди, то господар його за нього [нехай] заплатити, а паробка покарати і побити; а якщо буде часто красти після того, і вище півкопи, то паробка повісити*». Литовський законодавець рецепціював відомий принцип *multiplicita transgressione crescat poenae inflictio* (застосування покарання має зростати з повторенням злочину).

Відчутний вплив римського права і в ст. 22 Судебника: «*А якщо б двоє мали судитися і взяли собі із доків і суддів, то призначити їм рок і повідомити за чотири тижні, щоб обидва приготувалися до того року перед тими суддями; суддям же і іздокам там виїхати на призначене місце. А котрий із тих двох, що судяться, не виїхав би, той без суду винуватий; а який виїхав, той виграє справу, по якій буде судитись; однак якщо б трапилася наша або земська служба, або хвороба, тоді справу не програє*». Зв'язок римського принципу *fatetur facinoris, qui iudicium fugit* (Publius Syrus. Sententiae.) (зізнається у злочині той, хто уникає суду) з нормою литовсько-русського права очевидна. Окрім того, ця норма є новаторською для українського права, оскільки більш ранніх джерел права не зустрічається.

Рецепція норм публічного римського права не припинялася і під час роботи над Литовськими статутами. Частина рецепційованих і вже апробованих у XV ст. правових конструкцій та принципів була перенесена до Статутів. Однак з'являються і нові запозичення. Наприклад, звертає на себе увагу поява в Статутах такого складу злочину як «ображення маєстату нашого господарського» (Арт 1-2, Р. 1, Статуту

1529; Арт. 3-5, Р. 1, Статуту 1566). Ця норма законодавцем була рецепційована з римського права і є аналогом римського «*crimen maiestatis*».

Зазначимо, що при складанні Статутів за основу бралася руська юридична термінологія. У випадках, коли запозичувався іншомовний термін, законодавець його замінював руським аналогом. Для латинського терміну «*crimen*» відповідний аналог знайшовся – «образ», однак відносно поняття «*maistatis*» спостерігаємо зовсім іншу ситуацію. Руського відповідника терміну «*maistatis*», що в римському праві означав гідність, велич, святість, спочатку бога, потім римського народу, а лише потім державних установ (Ulpianus: *Maiestatis autem crimen illud est, quod adversus populum Romanum vel adversus securitatem eius committitur* (D. 48.4.1) (злочином величі є те, що вчинено проти римського народу або проти його безпеки)), не знайшлося. Тому була використана його транскрипція – «маєстат».

Зрозуміло, що литовський законодавець, як і щодо інших подібних прикладів запозичень іноземних правових конструкцій, в ході рецепції творчо переосмислив цю римську правову норму. Вже в Ар. 2, Р. I Статуту 1566 р. з'являється особливий різновид за образу «маєстату господарського», невідомий римському праву, – втеча підданого «з нашої держави в землю наших ворогів».

Не вдаючись в детальний аналіз цього складу злочину, звернемо увагу на ще одну деталь, яка додатково свідчить про рецепцію його із римського права. Згідно із Ар. 14, Р. I Статуту 1566 р. за «ображення маєстату нашого господарського» карався не лише сам злочинець, але і його родичі: «...щоб ні батько за сина, а ні син за батька, крім ображення маєстату нашого... як вище про те описано ... не було покарано...». Цей склад злочину – єдиний виняток із загального принципу індивідуальної відповідальності, який було закріплено, як уже зазначалося, в Судебнику, обласних привілеї, і в тому ж таки Литовському статуті 1566 р. Законодавець як і в римському праві зробив аналогічний виняток, встановивши колективну відповідальність за цей склад злочину, що є ще одним свідченням рецепції цієї правової конструкції з римського права. Немає підстав не погоджуватись із думкою К. Коранія [14], що це положення потрапило у Статут через польське право.

Висновки. Рецепція римського права у Великому князівстві Литовському розпочалася задовго до створення Литовського Статуту 1529 року. Початок цього процесу можна віднести до середини XV ст. Аналіз наведених прикладів рецепції римського права в праві ВКЛ дозволяє з впевненістю стверджувати, що законодавець запозичував не конкретні норми чи правила, а здебільшого принципи, сформовані римськими юристами. Під впливом римського права вже в XV ст. починає змінюватися сприйняття злочину і мета покарання. Якщо в праві Русі злочин має приватно-правову природу, розглядається як заподіяна образа чи шкода приватній особі, то в праві ВКЛ злочин починає сприйматися як публічно-правова справа, як діяння, що загрожує суспільству. Руська система покарань у вигляді штрафів, направлена в першу чергу на компенсацію заподіяної шкоди, змінюється на жорсткі санкції проти злочинця, що мають на меті покарати його і попередити аналогічні протиправні діяння в майбутньому. Окрім того, литовсько-руське право засвоює принцип індивідуального покарання, тоді як колективна відповідальність зберігається у якості винятку із загального правила для специфічних складів злочину. Варто зазначити, що широка рецепція римського права у ВКЛ за посередництва канонічного, магдебурзького та польського права відбувалася не лише у приватно-правовій сфері (шлюбно-сімейне, спадкове, цивільне право), а й у публічно-правовій, зокрема в державному та кримінальному праві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией / [сост. И. Григорович]. Т. 2: 1506–1544. Санкт-Петербург: В Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии 1848. III, 405, 15, 14 с [с. 33.]. URL:<http://resource.history.org.ua/item/0005822> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Ващук Д. Обласні привілеї Київщини та Волині: проблема походження, датування та характеру (XV – поч. XVI ст.). *Український історичний журнал*. 2004. № 1. С. 90–101.
3. Жалованная грамота короля Казимира, русскому и жмудскому духовенству, дворянству, шляхте, боярам и местичам 1447 г. *Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв.* / Сост.: Яковкин И.И. Ленинград: Соцэжгиз, 1936. С. 3–11.
4. Ковальова С. Судебник Казимира Ягайловича 1468 року. Миколаїв: Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2009. 109 с.
5. Лашенко Р. Лекції по історії українського права. Ч. 2: Литовсько-польська доба. Вип. 1 Памятники права. Прага: Наклад Укр. правн. т-ва в Ч.С.Р., 1924. 77, [1] с.

6. Плечкайтис Р. Зарождение философского образования в Великом княжестве Литовском. *Топос*. 2004. № 2 (9). С. 108–117.
7. Привилей 1434 г. *Помнікі права Беларусі XIV-XVI ст.ст.: агульназемскія прывілеі і акты дзяржаўных уній*. Мінск: БелНДІДАС, 2015. С. 39–47.
8. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література. Т. I. 2002. 464 с.; Т. 2. 2003. 341 с.
9. Bardach J. Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego – pomniki prawa doby odrodzenia. *Kwartalnik Historyczny*. Warszawa, 1974. R.LXXXI. № 3. S. 750–780.
10. Corpus Iuris Civilis. URL: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/corpjurciv.htm> (дата звернення: 18.11.2023).
11. Gai. Institutionvm commentarii qvattvor. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/gaius.html> (дата звернення: 18.11.2023).
12. Gudavičius E. Lietuvos istorija. T. 1: Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Vilnius: Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla, 1999. 662 p.
13. Julius Paulus. Sententiae ad filium URL:<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Responsa/paulus.html> (дата звернення: 18.11.2023).
14. Koranyi K. O niektórych postanowieniach karnych Statutu litewskiego z r. 1529: (studjum prawno-porównawcze) *Księga pamiatkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego statutu litewskiego*. Wilno: Nakl. Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1935. S. 123–158.
15. Marcus Annaeus Lucanus. De bello civili sive Pharsalia. URL:<https://www.thelatinlibrary.com/lucan.html> (дата звернення: 18.11.2023).
16. Marcus Tullius Cicero. De Legibus URL:<https://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg.shtml> (дата звернення: 18.11.2023).
17. Publius Syrus. Sententiae. URL:<https://www.thelatinlibrary.com/syrus.html> (дата звернення: 18.11.2023).